

УДК 34.342.7

Славна О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні в контексті євроінтеграції. Проаналізовано стан дотримання та забезпечення прав і свобод з урахуванням збройного конфлікту на території України.

Ключові слова: права людини, державна влада, дотримання, забезпечення, гарантії, захист.

Статья посвящена исследованию обеспечения прав и свобод человека и гражданина в Украине в контексте евроинтеграции. Проанализировано состояние соблюдения и обеспечения прав и свобод с учетом вооруженного конфликта на территории Украины.

Ключевые слова: права человека, государственная власть, соблюдение, обеспечение, гарантии, защита.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток українського суспільства, яке упродовж багатьох років розбудовує власну державу на засадах гуманізму та справедливості, інтегруючись у світове та європейське співтовариство, досліджує, змінює відповідно до реалій сьогодення та наповнює реальним змістом значну кількість правових понять і правових явищ. Серед них чи не найважливіша роль належить проблемі забезпечення прав і свобод людини та громадянина [1, с. 22].

Проголошення Конституцією України прав і свобод людини та громадянина найголовнішою цінністю правової держави [2] та зміна векторів щодо їх належного забезпечення на рівні держави неминуче виводять на більш глибоке дослідження

проблему забезпечення прав людини та громадянина.

Наприкінці двадцятого століття відбулося відновлення української державності, яке започаткувало утвердження та розширення громадянських і політичних прав і свобод людини та громадянина в незалежній правовій державі. Із набуттям Україною суверенітету суспільство розпочало боротьбу за захист універсальних прав і свобод людини та громадянина як головного принципу демократії, що дало змогу на державному рівні відтворити їх у Конституції України, та як системи фундаментальних прав і свобод людини й громадянина, які були закріплені у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини, пакт про політичні і громадянські,

соціальні та економічні права і т. ін., ратифікованих Україною.

Разом із тим права й свободи людини та громадянина, закріпленні на високому нормативному рівні, не забезпечувалися на належному рівні з боку органів державної влади через відсутність дієвої системи правосуддя, правоохоронних та правозахисних органів. Це було наслідком радянських часів, за яких громадянські та політичні права сприймалися як такі, що походять від держави, яка перебувала над законом і тим самим унеможлиблювала будь-який контроль з боку громадян, а також повністю була відсутня співпраця держави й суспільства. Наслідком вищезазначених непорозумінь і колізій було фактичне порушення Конституції та міжнародних договорів з боку суб'єктів державної влади, які, в свою чергу, й досі нехтують нормами та принципами права у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Перш за все, це свідчить про те, що практика світової спільноти, яка вбачає головною умовою здійснення владних повноважень дотримання прав і свобод людини та громадянина, так і не віднайшла свого реально-го втілення у життя в Україні. Бездіяльність у перелічених вище проблемах може призвести до негативних наслідків, таких як дезінтеграція громадянського суспільства, згорання демократії, втрата державності, а також можливість інших держав втручатися у внутрішні справи України.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Деякі питання забезпечення прав і свобод були розглянуті в працях таких науковців, як М. Баглай, І. Бородин, А. Мішін, Ю. Кругул, В. Ладиченко, О. Кушні-

ренко, Т. Слінько, А. Огородник та інших дослідників цієї проблеми.

Формулювання цілей (мети) статті. Головною метою статті є дослідження сучасного стану забезпечення прав і свобод людини та громадянина на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними сучасними загальновизнаними напрямками світового співтовариства є міждержавна співпраця у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина. На регіонально-континентальному рівні для України найбільш ефективні та найважливіші організаційно-правові форми такої співпраці забезпечують такі міжнародні формування, як Європейський Союз та Рада Європи.

Із набуттям незалежності Україна взяла на себе низку зобов'язань перед світовою спільнотою. Стратегічна мета нашої держави відповідно до міжнародних зобов'язань, норм і стандартів ОБСЄ, Ради Європи та Європейського Союзу полягає в зміцненні демократії, становленні громадянського суспільства, реалізації принципу верховенства права, поваги до прав людини та громадянина, принципів розподілу влад і незалежного та неупередженого суду.

У Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. і зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 05.12.1991 р. наголошувалося на тому, що до сім'ї цивілізованих країн бажає увійти нова, демократична, правова держава, яка ставить собі за мету, зокрема, реально забезпечити права і свободи людини та громадянина й зобов'язується суворо дотримуватись загальновизнаних принци-

пів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у галузі прав і свобод людини. Суспільно-політичні зрушення у 1985–1990 рр. й особливо події серпня 1991 р. глибоко сколихнули українську громадськість і створили сприятливі умови для демократичних перетворень[3].

Україна з початку свого державного будівництва виявила намір посісти належне місце у світовому співтоваристві. Першим кроком у цьому напрямі став її вступ до Ради Європи й відповідне освоєння нею загальнолюдських стандартів цієї організації. Це суттєво вплинуло на подальший розвиток прав і свобод людини та громадянина. Україна приєдналась до великої кількості багатосторонніх європейських конвенцій у галузі прав і свобод людини й узяла на себе конкретні зобов'язання щодо імплементації їх норм у національне законодавство. Крім цього, членство у Раді Європи стимулювало процес підготовки й ухвалення Конституції – основного закону нової демократичної держави.

Євроінтеграційні прагнення України стали невід'ємною частиною політичної, економічної та соціальної сфери суспільного життя, що посприяло практичному втіленню міжнародних стандартів у національну правову систему. Водночас оволодіння європейською термінологією не гарантує розуміння механізмів забезпечення прав і свобод людини та громадянина, завдання створити які стоїть перед Україною, а отже, цей процес стає формальним. Наслідком цього є поширення політичних спекуляцій, які призводять до необґрунтованих практичних розрахунків у всіх сферах суспільного життя. Ці питання стосуються і самого розуміння понять

та дефініцій у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина, запозичених і недостатньо досліджених у правовій науці, що призводить до певних колізій і непорозумінь у національному праві.

Права людини в будь-якій сучасній демократичній державі є найголовнішим інститутом, на становлення якого впливає практичний досвід міжлюдського спілкування.

Як зазначено в одному з найавторитетніших світових енциклопедичних видань – «Британіці», права людини – це словосполучення, що увійшло у мовний лексикон лише після Другої світової війни, ознаменувавши народження сучасної концепції прав людини, яка прийшла на зміну доктрині природного права [4].

Проголошення Конституцією України прав і свобод людини та громадянина як найголовнішої цінності правової держави та зміна векторів щодо їх належного забезпечення, охорони й захисту на рівні держави неминуче виводять на більш глибоке дослідження проблеми забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема, ефективності забезпечення цих прав органами державної влади.

Разом із тим останнім часом поняття прав людини настільки укорінилося у політико-правове й навіть побутове спілкування та стало такою мірою звичним для використання у програмних документах різноманітних суб'єктів політичної діяльності, що його смислове навантаження іноді здається самоочевидним.

Відповідно до соціологічного дослідження забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні у 2017 р. за підтримки Програми розвитку ООН в Україні, Фонду «Демок-

ратичні ініціативи», Уповноваженого Верховної ради України з прав людини та ГО «Центр інформації про права людини» найважливішими цінностями для українців виявились такі: свобода – 80 %, безпека – 72 %, справедливість 70 %, гідність – 64 %. Хотілося б наголосити, що під час цього дослідження було виявлено, що одним із пріоритетів серед прав і свобод людини та громадянина для українців є соціально-економічні права – 63 %, при чому 30 % респондентів задля власного добробуту частково готові поступитися державі своїми громадянськими правами та свободами.

Заслуговує на увагу той факт, що близько 58 % громадян, права яких було порушено, не звертались до органів державної влади задля їх захисту, тобто взагалі не намагались відновити своє порушене право. Більше 23 % опитаних громадян намагались відновити свої порушенні права за допомогою так званих «родинних зв'язків», що говорить про недовіру населення до органів державної влади. Ці показники показують тенденцію щодо суспільного попиту на корупцію й указують на наявність недовіри громадян до системи правосуддя в Україні.

Системні порушення прав і свобод людини та громадянина спостерігаються і в системі кримінальної юстиції та в діяльності правоохоронних органів, покликаних забезпечувати й гарантувати права та свободи людини та громадянина.

Статистичні дані свідчать про складний стан забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні у 2017 р. Забезпечення цих прав і свобод відповідно до європейських стандартів ускладнюється ще й ситуацією, яка склалася протягом

останніх років на території України. Окупація частини територій нашої держави та збройні конфлікти на південному Сході призвели до масових порушень прав людини та основоположних свобод.

Воєнний конфлікт в Україні сприяв тотальним порушенням основних прав людини й основоположних свобод, таким як захоплення заручників, насильство з ідеологічних міркувань, катування та вбивства полонених.

Однією з проблем у сфері прав людини в Україні є ставлення держави до шукачів притулку. При тому, що в нашій державі діє ліберальний і добре прописаний закон «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», адміністративна практика зберігає всі ксенофобні традиції радянської й пострадянської доби, а також трапляються незаконні дії правоохоронних органів щодо шукачів притулку [5, с. 34].

Іншими ключовими факторами, що гальмують наш поступ, були опір державної системи реформам, збереження міцного зв'язку бізнесу та влади, зневага до верховенства права та прав людини, популізм, який породжує політичну корупцію та безвідповідальність влади, впевненість великих груп політиків і громадських активістів, що складні проблеми можна вирішити простими шляхами, зокрема за рахунок застосування сили та примусу [6].

Четвертий рік масового переміщення населення всередині країни мав свої позитивні й негативні аспекти, а також створив нові випробування для одних категорій внутрішньо переміщених осіб та деякі поліпшення під час реалізації прав – для інших.

Майже половина звернень у 2017 р. від переміщених осіб та мешканців окупованих і неконтрольованих територій стосувалась питання соціальних і пенсійних виплат. Також серед найбільш поширених питань залишаються такі, як забезпечення житлом або поліпшення умов проживання у тимчасовому житлі, відшкодування шкоди, завданої під час конфлікту, оформлення документів та порядок перетину лінії зіткнення на території Донецької та Луганської областей, проїзду на окуповану територію та з неї.

Станом на 04.01.2018 р., за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державної адміністрацій, на обліку перебуває 1 492 100 внутрішньо переміщених осіб з Донбасу та Криму, з них 442 449 працездатних осіб, 227 723 дитини та 841 928 непрацездатних осіб (пенсіонерів та осіб з інвалідністю).

Протягом 2017 р. до Уповноваженого з прав людини надійшло 368 звернень від переміщених осіб щодо відмови у призначенні/відновленні, поверненні недоотриманих за попередній період сум коштів, а також припинення пенсійних виплат та інших державних допомог відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 08.06.2018 № 365, за якими Уповноваженим з прав людини здійснювались відповідні провадження.

Аналіз звернень, які надійшли до Уповноваженого від внутрішньо переміщених осіб, підтвердив, що після отримання вказаними особами паспортного документа у формі картки вперше або після отримання нового паспортного документа на заміну органи Державної міграційної

служби України видають їм витяги з Єдиного державного демографічного реєстру щодо реєстрації місця проживання, в яких зазначено, що «місце проживання не зареєстровано».

У зверненнях увага акцентувалась на тому, що органи Державної міграційної служби України відмовляють у проведенні реєстраційних дій.

Для практичного зрушення євроінтеграційних процесів у сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні виникає потреба в переході від політико-ідеологічних до прагматичних підходів вирішення поставлених завдань. Євроінтеграція має сприйматися українським суспільством як інструмент реалізації стратегічної мети для соціально-економічного, громадянсько-політичного та культурного розвитку [7].

Як бачимо, нормативно-правове закріплення на конституційному рівні прав і свобод людини та громадянина не забезпечує автоматично їх реального втілення в суспільно-правові відносини. Відсутність дієвого механізму забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина призводить до втрати практичної цінності прав і свобод і, як наслідок, руйнує громадянське суспільство та правову державу.

Світова спільнота вважає найголовнішою проблемою сьогодення забезпечення прав і свобод людини та громадянина у сфері державно-правових відносин, бо саме через цю сферу можуть реалізуватись ефективний механізм транспонування актів Європейського Союзу, практичне їх виконання, забезпечення, дотримання та виконання норм європейського права органами державної влади у

сфері забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

На нашу думку, забезпечення як юридичний термін якнайглибше характеризує діяльність органів державної влади у сфері прав і свобод людини та громадянина.

У свою чергу, проблема реалізації цих прав і свобод має велике теоретичне та практичне значення. З позицій теорії вона пов'язана з науковим поняттям механізму правового регулювання. Її політико-правове значення полягає у тому, що саме в процесі реалізації права та свободи стають реальністю й забезпечують громадянам, які ними володіють, можливість задоволення потреб та інтересів.

Вважаємо, що реалізацію прав і свобод не можна зводити до закріплення за громадянином конкретного суб'єктивного права. Вона означає реальне отримання благ, які входять до змісту права. У свою чергу, практична реалізація прав і свобод людини та громадянина потребує, перш за все, системи юридичних гарантій.

Таким чином, реальність прав і свобод громадян, закріплених у положеннях Конституції, перш за все характеризує їх стан, коли кожна юридична або фізична особа реально володіє наданими їй правами й може безперешкодно користуватися та розпоряджатися тими можливостями, які їй надано державою, тобто захищати свої права самостійно й вимагати від органів державної влади забезпечувати їх реалізацію й охорону, а в разі порушення прав – гарантованого захисту для їх відновлення.

Забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах євроінтеграційних процесів в Україні полягає у їх реальному здійсненні, дотриманні та нормативно-правовому закріпленні відповідно до міжнародних стандартів, які дотримуються всіма громадянами й визнаються пріоритетом органами державної влади. Лише за таких умов може відбутись становлення правової держави та, як наслідок, – прискорення євроінтеграції України у світове співтовариство.

Список використаних джерел

1. Курило В. І., Славна О. В. Адміністративно-правові проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні в умовах євроінтеграції : монографія / за заг. ред. В. І. Курила. Київ : НУБіП України, 2014. 144 с.
2. Конституція України : закон України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Декларація про державний суверенітет України : прийнята Верховною Радою Української РСР 16.07.1990 № 55-XII. *Відомості Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки*. 1990. № 31. Ст. 429.
4. New Encyclopedia Britannica. Oxford, 1992. URL: <https://www.britannica.com/topic/Encyclopaedia-Britannica-English-language-reference-work/Fifteenth-edition> (дата звернення: 10.01.2018).
5. Права людини в Україні – 2016. Доповідь правозахисних організацій / за заг. ред.: А. П. Буценка, О. А. Мартиненка ; Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ : КИТ, 2017. 230 с.
6. Права людини в Україні в 2017 р.: основні тенденції. URL: <http://khp.org/index.php?id=1512637453>

7. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини /Офіц. сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: www.ombudsman.gov.ua/files/Dopovidi/Report-2018-1.pdf (дата звернення: 10.01.2018).

O. Slavnaya,

PhD in Law, Associate Professor of the Constitutional Law and Human Rights Department of the National Academy of Internal Affairs

PROVISION OF RIGHTS AND FREEDOM OF HUMAN AND CITIZENS IN THE CONTEXT OF EURO-INTEGRATION OF UKRAINE

The article is devoted to the study of ensuring the rights and freedoms of man and citizen in Ukraine in the context of European integration. The article analyzes the state of observance and ensuring of rights and freedoms taking into account the armed conflict in the territory of Ukraine.

As a result of the study, it was found that the concept of human rights has so rooted in politico-legal and even everyday communication, has become so commonplace for the use of various subjects of political activity in program documents that its semantic load sometimes seems self-evident.

On the basis of a sociological study on the provision of human rights and freedoms and a hromada in Ukraine in 2017, it was established that the most important values for Ukrainians were: freedom – 80 %; safety – 72 %; justice 70 %; Dignity – 64 %. The author notes that during this research it was discovered that one of the priorities among human and civil rights and freedoms is social and economic rights for Ukrainians – 63 %, of which 30 % of respondents are partially ready to give their civil rights and freedoms to the state for their own welfare.

The thesis is based on the idea that the realization of rights and freedoms can not be reduced to the assignment of a particular subjective right by a citizen. It means the actual receipt of the benefits contained in the content of the right. In turn, the practical realization of human and civil rights and freedoms requires, above all, legal safeguards.

The conclusions are made that the provision of human and citizen rights and freedoms in the conditions of European integration processes in Ukraine is in their real implementation and observance, are set in accordance with international standards, which are adhered to by all citizens and are recognized as a priority by state authorities. Only under such conditions is the formation of a law-governed.

Keywords: *human rights, state power, compliance, provision, guarantees, protection.*

Надійшла до редакції 18.01. 2018